

Книжкова полиця

*Інна
Савинська*

ФІЛОСОФІЯ У ФОРМІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ПРОБЛЕМ В ОБРАМЛЕННІ ТЕОРІЙ ТА КОНЦЕПЦІЙ

**Рьод В. Шлях філософії
з XVII по XIX століття / Переклад з нім.
В. Терлецького, О. Ведрова.**

Київ: Дух і Літера, 2009. — 388 с. — («Сучасна гуманістична бібліотека»)¹

Книги видатного історика філософії та почесного члена Австрійської академії наук у Відні — Вольфганга Рьода здобули популярність далеко за межами Австрії та Німеччини. Віднедавна український читач, тримаючи в руках працю австрійського професора філософії «Шлях філософії», також має чудову нагоду ознайомитись із прозорим стилістично вивіреним викладом автора. Завдяки перетлумаченню різними мовами, європейська історія філософії розширює коло своїх читачів і стає цікавою не тільки для фахівців у галузі філософії, а й для тих, хто цікавиться історією думки загалом, становленням традиції або має на меті систематизувати свої історико-філософські знання. Генеза наукової праці професора Рьода сягає концепцій класичної філософії доби Античності (зокрема Платона) та їх осмислення за часів Се-

¹ Переклад виконано за виданням: *Röd W. Der Weg der Philosophie. — Bd.2: 17. bis 20. Jahrhundert. — München: Beck, 2000.*

редньовіччя, триває в царині новочасної метафізики Декарта, Спінози та Ляйбніца, оформлюється в контексті трансцендентальної філософії Імануїла Канта і акцентується у площині філософських подій XIX — середини XX століття. Глибокосенсовий виклад поступу філософії від джерел антики до філософських течій сьогодення запланований як 14-томне видання, десять томів з якого вже опубліковані за редакцією В. Рьода та перевидані багатьма мовами.

«Шлях філософії» («Der Weg der Philosophie») — це пропедевтичний курс до обсягового багатотомного історико-філософського дослідження, який своєю чергою складається із двох томів. Перший том історико-філософського нарису присвячений філософії Античності та Середньовіччя, другий — шляхові філософії від XVII до другої половини XX століття. Саме він перекладений українською мовою та виданий у двох книгах (що охоплюють, відповідно, філософію XVII—XIX та XIX—XX століть). Цей перший переклад праці В. Рьода у пострадянському просторі вийшов друком у видавництві «Дух і Літера» у 2009 та 2010 роках із спеціальною передмовою самого автора до українського видання. Вольфганг Рьод неодноразово відвідував Україну зі своїми лекціями, виступав у Харкові та Києві, зокрема 1998 року у Києво-Могилянській академії, Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, а 1999 року у Кантівському товаристві України. Згодом австрійський історик філософії став постійним учасником зібрань Кантівського товариства. Тому слід зацентувати увагу на тому, що переклад «Шляху філософії» став справжнім набутком співпраці українських перекладачів і

фахівців із філософії із самим автором, котрий висловлює високу оцінку здійсненій роботі. Безпосередньому текстові перекладу праці «Шлях філософії» передує стаття Анатолія Лоя та перекладача Віталія Терлецького з оглядом творчого шляху австрійського філософа та засад його філософської позиції. Передмова містить цінні відомості та коментарі, що є результатом особистого спілкування, живого обміну думками та дружніх відносин.

За термінологією професора Рьода, становлення української філософії також потребує нарисів такого кшталту, вливання сучасної європейської традиції. Цінність книг полягає також у засвідченні нових стандартів викладу філософії. На сьогодні, вітчизняна історико-філософська діяльність, з одного боку, ще не позбавлена відлуння настанов советського марксизму щодо розгляду змісту історії філософії, а з іншого — стикається із перетворенням історико-філософської праці на дискографію, в якій ілюмінується авторство й зникає дух традиції. З'являється суцільний текст, який зображуючи історико-філософські факти, сам припиняє бути філософією. Пізнавальна позиція В. Рьода оминає небезпеки такого гатунку, оскільки апелює до постійного становлення історії філософії, що потребує критичної рефлексії. Автор вважає, що філософія представлена у формі фундаментальних філософських проблем, які в історичному розвитку обрамлюються теоріями та концепціями. «Уважний читач цього викладу перебігу історії новочасної філософії, певно, легко помітить, що автор вважає себе зобов'язаним критичистському способу мислення, що походить від Канта, і тому як історик філософії виявляє інтерес передусім

до філософських проблем та їхнього розвитку» [Шлях філософії, 2009: с. 13]. Останні, підлягають перегляду, в якому визначаються їх переваги й недоліки задля подальшого вдосконалення. Тобто критицизм як основна методологія вказує на те, як одна теорія поліпшує або оптимізує попередню в процесі її аргументативної критики. Отже, праця «Шлях філософії» має чітку відправну позицію: продовження трансцендентальної філософії Імануїла Канта й доповнення її критичним раціоналізмом Карла Попера — *проблематистський трансценденталізм*. Таким чином, концепція розвитку філософії поєднується з ідеєю її руху до істини, а критична настанова обмежує можливості релятивізму в цьому поступі.

Інтелектуальні надбання потребують оригінальної концепції історії філософії із відповідною методологією, яка ще не склалася в українських філософських колах, однак присутня в рецепції сучасної європейської філософії проф. Рьода. Тож презентація українського перекладу «Шляху філософії» є не тільки цікавою, а й корисною ілюстрацією системного погляду на філософію. Таке перетлумачення сприяє також розвитку філософської термінології. Філософська лабораторія поповнюється новими поняттями завдяки творчій рефлексії перекладачів. Зокрема, у розділах, присвячених філософії Імануїла Канта та подальшому розвитку критицизму («Шлях філософії з XVII по XIX століття») запроваджується рухлива термінологічна сітка перекладу: *Kausalität* — *причиновість, каузальність* (с. 97), що надалі формує словосполучення «*причинові взаємозв'язки*» (с. 156); *Vernunft* — *розумне почуття* як сутність розуму (с. 208); *Verstand* — *розсуд* (с.163); *die Einbil-*

dungskraft — *сила виображення* (с. 219); *Moralität* — *моральність* та *Sittlichkeit* — *звичаєвість* (с. 280) та ін. Слід відзначити й осучаснену транслітерацію імен та прізвищ філософів, більш відповідну звучанню їх мовою оригіналу.

«Шлях філософії» розпочинається з розгляду *передкантівського періоду у філософії Нового часу (XVII ст. та доба Просвітництва)* — 1 частина; далі автор переходить до *філософії Канта та німецького ідеалізму XIX століття* — 2 частина; простежує розвиток філософії *після кризи ідеалізму (XIX ст.)* — 3 частина; а на завершення звертається до *філософії першої половини XX століття* — 4 частина. Тобто це детальний екскурс — від філософії Нового часу до другої половини XX століття включно.

Спинімося передусім на першій частині «Філософія Нового часу перед Кантом», що її відкриває раціоналістична метафізика Рене Декарта. Філософській рефлексії із приводу ідей Декарта, як і решти персоналій цієї праці, передують їхні біографічні відомості. Розгляд життєвого шляху мислителя наближує до розуміння джерел його філософування та головних спонук, завдяки яким відбулося поглиблення загально-філософських питань. Окрім застосування біографічного підходу «Шлях філософії» являє тісний зв'язок онтологічних, епістемологічних, етичних проблем, відтворюваних упродовж розвитку світової філософії в теоріях різних філософів. Зокрема, відхід Картезія від традиційної метафізики та його дуалістичні погляди, з одного боку, спричинили поштовх до виникнення оказіоналізму Арнольда Гейлінкса та Ніколя Мальбранша і, відповідно, подальший розвиток картезіанства, а з іншого боку, появу антираціоналістичних тенденцій в концепціях

Томаса Гобса, Блеза Паскаля та емпіристів, позиції яких також дістали продовження та критичного перегляду. Своєю чергою, Бенедикт Спіноза, голландський філософ, намагаючись подолати картезіанський дуалізм долучився до основних починань Декарта, які значно модифікувалися у його власній метафізиці. Тобто автор «Шляху філософії» має на меті простежити напрям розвитку раціоналістичної метафізики як певної проблеми, яка зазнавала критики, стверджувалася, мала сильні й слабкі боки у своєму становленні.

Вагомим елементом у пропонованій історико-філософській ретроспективі є огляд особливостей новочасного періоду, зокрема часів Просвітництва. Соціальні, культурні, релігійні та політичні перетворення формували настрої цілої доби й, безперечно, зумовлюють перетворення у філософії. Суспільство зі свого боку впливає на стан філософської думки, тому оцінка Просвітництва як явища, яке мало в кожній країні Європи свій ґрунт для формування, необхідна для розуміння тих настроїв, що домінували у філософії. Неможливо обмежити характеристику Просвітництва цілковитим пріоритетом розуму; на тлі непохитної віри в інтелект тут співіснували спіритуалізм, радикальний емпіризм і т. ін. Однак критична настанова пізнання саме за часів Просвітництва здобуває відповідний фундамент у неприйнятті забобонів та передсудів, які не витримують раціональної перевірки. У Франції — це часи написання основних праць барона де Монтеск'ю, Франсуа Марі Вольтера, Дені Дидро, Етьєна Боно де Кондильяка, у Німеччині — Кристіяна Вольфа та Готгольда Лессинга. Поряд із прибічниками осно-

вних гасел нових перетворень існували також їхні опоненти — Джамбатист Віко та Жан-Жак Русо. Загалом реформаторський характер філософії Просвітництва продукував чимало різних соціальних та політичних концепцій. Вагомі зміни відбувалися й у царині метафізики, яка здобувала нове обличчя в теорії пізнання Імануїла Канта.

Друга частина книги «Кант і німецький ідеалізм» присвячена трансцендентальній філософії, критицистському способу мислення. Кант, вказуючи на межі пізнання та вади раціоналістичної метафізики, тим самим готував ґрунт для метафізики нового типу. У своєму дослідженні В. Рьод простежує еволюцію поглядів філософа від так званого докритичного періоду до власне трансцендентальної філософії. Зважаючи на численні праці з критики традиційної метафізики та формування нової теорії досвіду, Канта визнають передусім як критичного філософа, а втім, автор книги розпізнає в текстах цього філософа не тільки теоретика пізнання, а й метафізика. У незавершеній праці Канта про поступ метафізики вся філософія постає як розвиток до стану метафізики, опертої на моральні основи. Так само й пізні погляди Канта звертаються до трансцендентальної філософії як метафізики крізь призму критичної рефлексії.

Критична філософія Канта стала поштовхом для полемізувань та нових тлумачень у філософських колах, які в подальшому спричинилися до відходу від критицизму в бік ідеалізму. Проте спекулятивний ідеалізм Фіхте, Шелінга, Гегеля та Шопенгауера, хоча й узяв на озброєння низку питань порушуваних Кантовою філософією, однак не дотримувався його критичного підхо-

ду в розв'язанні їх. У кожному разі з'являється особливий проект, або система філософії. Власне у цей період відбувається поворот до спінозизму, утверджується принцип «тотожності суб'єкта й об'єкта», виникає «феноменологія духу». В певному сенсі, «Шлях філософії» — це апологетика кантіанства та подальшої трансцендентальної філософії, що демонструє практичність та дієвість методології Канта. Спекулятивна філософія (німецький ідеалізм), згідно настановами Вольфганга Рьода, являє поступовий відхід від критицизму (зокрема у Гегеля і Шопенгауера) та усталення хибного тлумачення вихідних положень Канта стосовно пізнання речей світу. Тож основний акцент Кантової трансцендентальної філософії — теорія досвіду, а не уявлення про неможливість пізнання розумом речей самих по собі й вказівка на його неспроможність до самообґрунтування.

Новочасна філософія — це множина теорій досвіду, яку неможливо звести в одне ціле. Кожна з них заслуговує на увагу та розгляд у безперервності історичного плину. Історія філософії — це метатеорія досвіду, що розглядає кожную теорію як проблему. Після піднесення ідеалістичної філософії, або спекулятивної метафізики відбувся поступовий відхід від її принципів, відмова від метафізичних підвалин і звернення у бік натуралізму, а потому й криза в рамцях цього розмаїття концепцій. Варіативність інших течій, які не належать до настанов трансцендентальної філософії, створила полікультурність і багатозначеність самої філософії. Це не означає, що слід відкинути усі концепції, які не відповідають трансценденталізму, кожна з них

заслуговує на увагу. Однак, відповідно до настанов критицизму, слід визнати, що деякі з них, не використовуючи чіткої аргументації власних позицій, не можуть бути перевірені чи спростовані.

Здійснена професором Рьодом проєкція історії філософії — це продовження праці самого Канта в одному з можливих, однак не кінцевих варіантів побудови системи. Інші можливості можуть бути зреалізовані, зокрема, на шляхах розвитку української філософії. Сучасний стан як континентальної, так і англосаксонської філософської традиції характеризується певною еkleктикою, злиттям різних напрямів і спробами побудови теорій, які найбільше відповідають дійсності. Виникнення відповідних тенденцій у філософії Вольфганг Рьод аналізує у *третьій та четвертій частинах* свого дослідження (див.: [Рьод, 2010]), тим самим торуючи подальший шлях живої філософії, яка втілюватиметься у праці тих, хто має силу користуватися своїм розумом задля усвідомлення цілісності минулого та майбутнього історії, культури та філософії XVII—XX століть.

ЛІТЕРАТУРА

- Рьод В. Шлях філософії з XVII по XIX століття / Переклад з нім. В. Терлецького, О. Ведрова. — К., 2009.
- Рьод В. Шлях філософії: XIX—XX століття / Пер. з нім. М.Д. Култаєвої, В.І. Кебуладзе, В. Терлецького. — К., 2010.
- Кант І. Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука. — К., 2005.
- Кассирер Э. Философия Просвещения / Пер. с нем. В. Махлина. — М., 2004.